

הפוליטיקה של הקנאה

מכל הרעיונות המהפכניים בתורה, רק מעטים הם מהפכניים יותר מתפיסת המנהיגות שלה.

החברות בעולם העתיק היו היררכיות. ההמונים היו עניים, טרף לרעב ולמחלות. בדרך כלל היו אנאלפביתים. השליטים השתמשו בהם כאמצעי להשגת כוח ועושר, ולא כבני אדם עם זכויות משלהם – רעיון שנוולד רק במאה השבע-עשרה. לדידם של השליטים, המון העם היה מאגר כוח אדם לעבודות כפייה שנועדו לא פעם להקמת מבני פאר שיאדירו את שמשם, ולגיוס לצבא שיממש את שאיפותיהם האימפריאליות.

לשליטים הייתה בדרך כלל סמכות מוחלטת לקבוע מי מנתיניהם לחיים ומי למוות. המלכים והפרעונים לא היו רק ראשי המדינה. הם גם עמדו בראש הפירמידה הדתית, ונחשבו לבני האלוהים או אף לדמויי אלוהים. הסכמת הנשלטים לא הייתה כלל שאלה שעמדה על הפרק. עוצמת של השליטים נחשבה חלק ממארג היקום. המלך הוא שליטם של המוני העם באותו אופן שהשמש היא מלכת השמיים והאריה הוא מלך החיות. שלטון המלך הוא חוק טבע, והטבע מקודש.

שיג ושיג – הרב יונתן זקס

התורה היא כתב פולמוס נגד תפיסת עולם זו. כולנו נבראנו בצלם אלוהים וכדמותו. כולנו, ולא רק מלכים. כולנו, בלי תלות בצבע עור, בתרבות, באמונה או במעמד. בתורה קורא ה' לעמו המיוחד, ישראל, לצעוד צעדים ראשונים לקראת כינונה של חברה שוויונית אמיתית – או ליתר דיוק חברה שבה כבוד האדם אינו תלוי בכוח, בכסף או באילן יוחסין.

זה מקור תפיסת המנהיגות כשירות, שתיבחן בהרחבה בשיחתנו לפרשת קורח, בעוד שלושה שבועות. התואר הגבוה ביותר המיוחס למשה בתורה הוא "עבד ה'". פסגת תהילתו היא על כך שהיה "עֲנֹו מְאֹד, מְכַל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג). להנהיג משמעו לשרת. גדולה משמעה ענווה. כאמור בספר משלי (כט, כג), "גָּאֹת אָדָם תִּשְׁפִּילֵנוּ וְשָׁפַל רוּחַ יִתְמַךְ כְּבוֹד".

התורה מורה לנו את הכיוון לעולם אידיאלי, אך היא אינה מניחה שכבר הגענו אליו או שהוא נמצא כמטחורי קשת מאתנו. האנשים שמשה הנהיג עדיין היו, כרכים מאתנו כיום, יומרנים ושאפתנים, יהירים ונפוחי חשיבות עצמית. הייתה להם התשוקה האנושית לכבוד, למעמד ולתהילה. משה נאלץ להכיר בעובדה זו. היא עתידה הייתה להיות מקור לעימותים בשנות הנדודים; זהו מן הנושאים הראשיים בחומש במדבר.

במי קינאו בני ישראל? רובם לא שאפו להיות משה. הרי משה היה האדם היחיד שדיבר אל ה' ושה' דיבר אליו פה אל פה. נסי ה' התחוללו על ידו: הוא הביא מכות על מצרים, קרע את ים סוף ונתן לעם מים מסלע ומן משמיים. מעטים הם האנשים

שלבכם ירום עד כדי כך שיאמינו שהם עצמם יכולים לעשות ולו נס אחד מאלה.

לעומת זאת, מתקבל על הדעת שבני ישראל יתרעמו על מה שנראה כהנחלתה של המנהיגות הדתית לשבט אחד, שבט לוי, ובפרט למשפחה אחת בתוך שבט זה, משפחת הכהנים בני אהרן. עכשיו, משהגיע זמנו של המשכן להתקדש ומשעמד העם להתחיל במחציתו השנייה של מסעם, מסיני אל ארץ ישראל, סכנת הקנאה והאיבה הייתה ממשית.

זהו קבוע היסטורי. ראו למשל מה אמרו על כך כמה מגדולי המחזאים והמשוררים באומות העולם. אנחנו חומדים לנו, כתב שקספיר, את "כְּשֶׁרוֹן אֶדָם אֶחָד וּמְמָחִיזוֹת אֶחָד".¹ לאייסכילוס, אלפיים שנה לפניו, מיוחסת המימרה "מעטים האנשים היכולים לדבר בשבחו של חבר מבלי לקנא בהצלחתו".² ואילו גתה כתב כי "השנאה היא איבה פעילה, והקנאה – איבה סבילה. המרחק ביניהן הוא פסיעה אחת". היהודים למדו זאת על בשרם. תכופות קינאו בנו, ובמקרים רבים מספור קנאה זו הפכה לשנאה שהולידה אסונות.

על מנהיגים להיות מודעים לסכנות הקנאה, ובפרט לסכנת קנאה בקרב ציבור מונהגיהם. זוהי אחת התמות המלכדות את פרשתנו הארוכה ורבת הנושאים.

משה מתמודד בפרשה עם שלושה מקורות פוטנציאליים של קנאה. הראשון נמצא בקרב שבט לוי. בני לוי עלולים להתרעם על כך שהכהונה ניתנה רק לאיש אחד, אהרן, ולבניו. השני נוגע לאנשים שלא היו משבט לוי, קל וחומר לא ממשפחתו של אהרן, אך הרגישו שיש להם הזכות להיות קדושים, במובן של

ניהול יחסים מיוחדים והדוקים עם אלוהים, יחסים המקבילים לאלה שהכהנים מנהלים איתו. השלישי נמצא אצל מנהיגי שאר השבטים, שאולי הרגישו שנרחקו החוצה מעבודת המשכן. משה מטפל בסכנות אלו בזו אחר זו.

תחילה הוא נותן לכל משפחה שבט לוי תפקיד משלה בנשיאת משכן ה' וכליו בעת מסעות בני ישראל. בני קהת יישאו את כלי המשכן עצמם. בני גרשון יישאו את הבדים, היריעות, המסכים והקלעים המצפים את המשכן. בני מררי יישאו את הקורות והבריחים, העמודים והאדנים.

בשלב הבא מטפל משה באותם יחידים בעם ששאפו למדרגה גבוהה של קדושה. נראה שזה פשר רעיון הנזיר – האדם הנודד להקדיש את עצמו לקב"ה (דברים ו, ב). לנזיר אסור לשתות יין ולאכול ענבים ומוצריהם, להסתפר ולהיטמא למת. נראה שמסלול הנזירות נועד לאפשר לאלו המעוניינים לעלות במדרגות הקדושה תקופה של התמסרות דתית המזכירה במשהו את הכהונה.³

לבסוף פונה משה אל המנהיגות השבטית. פרק ז, העשוי חזרות-חזרות, מפרט את קרבנותיו של כל שבט ושבט בחנוכת המזבח. הקורבנות היו זהים, והתורה יכלה להסתפק בפירוט אחד שלהם, ולציין שכל הנשיאים הקריבו כך, כל אחד ביומו. אולם לחזרה יש תפקיד. עצם החזרה מדגישה באוזנינו את העובדה שלכל שבט ושבט היה רגע תהילה משלו. על ידי התרומה לבית ה' קנה לו כל שבט ושבט מקום של כבוד.

שלושת האירועים הללו אינם ממלאים את כל פרשת נשא, אך די בהם כדי לאותת על דבר שכל מנהיג וכל קבוצה צריכים להתייחס אליו ברצינות. אפילו כאשר אנשים מסכימים באופן

עקרוני שכל בני האדם ראויים לכבוד במידה שווה, ואפילו כאשר הם רואים את המנהיגות כשירות, עדיין קשה להם להשתחרר מהתשוקות המזיקות הישנות. עינם מוסיפה להיות צרה בהצלחתם של אחרים. לבם מוסיף לדאוב על כי זולתם זכה בכבוד שלדעתם הם עצמם ראויים לו יותר. רבי אלעזר הקפר אמר: "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם".⁴

טיבם ההרסני של הגשות אלה אינו מונע מרבים מאתנו, אולי מרובנו, לחוות אותם מפעם לפעם. אין דבר מסוכן יותר מהם להרמוניה בקבוצה.

זאת אחת הסיבות לכך שמנהיג מוכרח להיות עניו. הקנאה, התאוה ורדיפת הכבוד הם רגשות שאסור שמנהיג ירגיש. אבל נוסף על כך, המנהיג צריך לזכור שלא כולם ענווים. לכל משה יש קורה, לכל יוליוס קיסר יש קסיוס, לכל דנקן יש מקבת ולכל אותלו – יאגו. בקבוצות רבות יש עושה-צרות פוטנציאלי המונע מפגיעה בהערכתו העצמית. לא פעם זהו אויבו המושבע של המנהיג, וכידו לגרום לקבוצה נזק כבד.

אין דרך לנטרל את הסכנה הזו מכול וכול; אולם משה, בפרשת השבוע שלנו, מתווה לנו דרך התנהגות. כבדו את כולם בשווה. הקדישו תשומת לב מיוחדת לקבוצות שזרע פורענות של מרד טמון בהן. תנו לכולם להרגיש שמעריכים אותם. העניקו לכל אחד רגע במרכז הבמה, ולו באופן טקסי. היו מופת אישי של ענווה. הבהירו לכול שמנהיגות היא בעיניכם שירות, לא מעמד. מצאו לאנשים בעלי נהיות-לב מיוחדות דרכים לבטא אותן; הבטיחו שלכל אחד תינתן הזדמנות לתרום את תרומתו הייחודית.

הפוליטיקה של הקנאה תבער תמיד. מים רבים לא יכבוה. אך ישנן דרכים להקטין את האש הזו, ופרשתנו מלמדת אותן בהדגמה חיה.

1. סונטה 29. תרגום השורה, לצורך מאמר זה: צור ארליך.
2. תרגום: ויקיצ'טוט.
3. ראו רמב"ם, משנה תורה, הלכות שמיטה ויובל יג, יג.
4. משנה, אבות ד, כא.

נהניתם?

רוצים לקבל את שיחותיו של הרב יונתן זקס
ישירות למייל שלכם?

לחצו להרשמה!

